

ARTUR KONAN DOYLNING “YO‘QOLGAN DUNYO” ASARIDA MAVZU VA G‘OYA

Olimova Gulruh Shavkatovna

Buxoro davlat universiteti

Magistratura talabasi

E-mail: gulrukholimova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Jahon adabiyotida yaratigan har bir nodir asar o‘zining mavzular qamrovi va ular orqali singdirilgan g‘oyalar bilan bir-biridan ajralib turadi. Shu jumladan, kitobxonlar xotirasida detektiv janrining yorqin namoyondasi, Sherlock Xolmsning otasi sifatida iz qoldirgan buyuk yozuvchi Artur Konan Doyl ham o‘zining har bir ijod mahsulidagi mavzular xilma-xilligi bilan o‘z muxlislarini doimo lol qoldirgan. Ayniqsa, adibning “Yo‘qolgan dunyo” romanida o‘z davrining dolzarb masalalari tilga olinganligi yaqqol ko‘rinib turadi. Ushbu maqola mazkur asardagi mavzular talqini va ular orqali ilgari surilgan g‘oyalar tahliliga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘zlar: sotsiologik usul, sotsiologik yondashuv, adabiy tahlil, Yo‘qolgan dunyo.

THEME AND IDEA IN “THE LOST WORLD” BY ARTHUR CONAN DOYLE

ABSTRACT

Social and political factors have at all times a critical influence on culture and literature in general. The sociological method is able to explain the relationship of a work with external reality, indicating social life, politics and economy of a period. The sociological method, like all other variants of analysis, puts forward its own principles

of generalization. This article demonstrates some examples of the implementation of this very method in the novel ‘The Lost World’ by Arthur Conan Doyle analyzing it through sociological approach.

Key words: sociological method, sociological approach, literary analysis, The Lost World.

Ma'lumki, har qanday davr adabiyoti, bir tomondan, o'sha davrning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotidir. Adabiyotni sotsiologiya fani orqali o'rganish adabiy matnlarga xos bo'lgan ma'no va o'ziga xos xususiyatlar haqidagi qarashlarni birlashtiradi, asarlar o'zi yaratilgan jamiyatning iqtisodi, ijtimoiy munosabatlarini, axloqi va dinini ifodalaydi. Adabiyot millatning ko'zgusi ekanligi hamma tomonidan e'tirof etilgan ayni haqiqatdir. Adabiyot haqiqatan ham jamiyatni, uning yaxshi qadriyatlarini va shu bilan birga undagi illatlarni aks ettiradi. Adabiyot o'zining turli vazifalari orqali jamiyatning illatlarini ko'rsatib, uning o'z xatolarini anglab yetishi va tuzatishi uchun xizmat qiladi. Shuningdek, u odamlarga taqlid qilishlari uchun jamiyatdagi fazilatlar yoki yaxshi qadriyatlarni gavalantiradi. Adabiyot inson harakatlariga taqlidona yondashadi, ya'ni ko'pincha odamlarning jamiyatdagi o'ylari, aytganlari va qilayotgan ishlarining qiyofasini taqdim etadi.

Genette Gordonning ta'kidlashicha, adabiyotga sotsiologik yondashuv muallif va uning asarlarini keng ijtimoiy kontekstda o'rganilishini anglatadi (3). Demak, adabiy asarni faqat u yozilgan jamiyatni ko'zdan kechirish orqaligina to'g'ri tushunish mumkin. Robert Beyker shunday deb yozadi: "Adabiyotga sotsiologik yondashuv yaratilgan adabiy asarning bugungi kunda ham dolzarb bo'lgan tarkibiy tengsizliklarni qanday ochib berishini tahlil qilishni o'z ichiga oladi" (2). Vasson adabiyotni "irq, muhit va fursat" ifodasi deb hisoblagan, ammo Marks va Engels uni ijtimoiy tuzilish hodisasi deb bilishgan (6). Ular ko'proq sof iqtisodiy omillar va ijtimoiy tabaqalarning jamiyatdagi o'rni bilan ifodalashga urinishgan. Ularning fikricha, san'at va adabiyotning mazmuni, mohiyati va vazifasini mavjud ijtimoiy sharoitga bog'lash, ijtimoiy tuzumni yaxlit tahlil qilish orqaligina to'liq anglash mumkin. Adabiyot va

san’at, ular nazarida, ijtimoiy ongning shakllari va ijtimoiy o‘zgarishlar adabiyot va san’atda o‘zgarishlarni keltirib chiqarishi shart. Janet Paskal o‘zining "Artur Konan Doyl: Harflardagi hayot" maqolasida A.K.Doyning adabiy va siyosiy faoliyati haqida umumiy ma’lumot beradi. Uning yozishicha, Doyl o‘sha davrning ijtimoiy va siyosiy hayotini chizish uchun kitoblarida haqiqiy hayotiy tajribalarining aksariyatini tasvirlab bergan (4). Kelvin Jonsning yozishicha, Artur Konan Doyning "Yo‘qolgan dunyo" asari dinozavrlar va maymunsimon odamlar yashaydigan yangi dunyoni kashf qilish uchun Janubiy Amerikaga sayohat qilgan to‘rt kishining sarguzashtlari xronologiyasini beradi (5).

Doyl "Yo‘qolgan dunyo" asarini yozganida, u Xolmsdan uzoqqa borishga va yangi turdagi qahramon yaratishga intilgan. Professor Chellenjerda Doyl Sherlok Xolmsning intellektual yorqinligini saqlab qoladi, lekin uni sarguzashtli hikoyaning syujetini boshqara oladigan shafqatsiz va jismoniy kuchli shaxsga joylashtiradi. Munaqqidlarning ta’kidlashicha, Chellenjer Doyning o‘zgartirilgan shaxsiyatidir. "Yo‘qolgan dunyo" birinchi marta chop etilganda, unda asardagi to‘rtta sarguzashtchining tasavvuriy fotosurati bo‘lgan. Suratdagi professor Chellenjerning sochli qo‘llari, haddan tashqari uzun soqoli va bukilgan qoshlari - yuqorida aytib o‘tilgan faktning isboti bo‘lgan Artur Konan Doyning xuddi o‘zi.

"Yo‘qolgan dunyo" sarguzasht, kashfiyot, evolutsiya, ilmiy bilimlarning to‘qnashuvi va chegaralari, imperializm va boshqalarni o‘z ichiga olgan turli ijtimoiy muammolarning talqinini o‘zida jamlaydi. Quyida bu muammolarning talqini asarda qanday aks etgani ko‘rsatib beriladi:

Sarguzasht. “Yo‘qolgan dunyo” ko‘pincha sarguzasht asar sifatida tasniflanadi va haqiqatan ham bu asarda markaziy qahramonlarning noma’lum dunyoga sayohati syujetni boshqaradi va o‘quvchini sahifalarni varaqlashga majbur qiladi. Syujet shunchalik g‘ayrioddiyki, u hikoyani qahramonlardan ko‘ra ko‘proq boshqaradi. Qahramonlar sayohatning oxirigacha omon qoladilarmi? Ular o‘zga dunyoni chuqur o‘rgana oladilarmi? Ular dinozavrlar va maymun odamlardan qochib qutula oladilarmi? Sarguzashtchilar uylariga eson-omon qaytishadimi? Kabi savollar

kitobxonni uzluksiz o‘qishga undaydi. Sayohat davomida sarguzashtchilar ajoyib, ekzotik va g‘ayrioddiy manzaralar, hayot shakllari va maymunsimon odamlarga duch kelishadi, bu esa o‘quvchini sarguzashtga jalb qiladi. Roman oxirida Meloun va Lord Rokston yangi sarguzashtni ham rejalashtiradilar:

‘-Men esam –dedi lord Jon Rokston,- o‘z ulushimning hammasini ekspeditsiyani jihozlashga sarflab, qalbimizga aziz-u qadrdon bo‘lib qolgan yassitog‘imizni yana bir ko‘rib kelgan bo‘lur edim.’ [1, 335]

Qahramonlik. “Yo‘qolgan dunyo” nihoyatda qahramonlikka qaratilgan roman ekanligiga shubha yo‘q. Meloun o‘zi sevgan ayolni mahv etish uchun qahramonlik ko‘rsatish maqsadida safarga otlanadi. Lord Jon Rokston - mard, jasur sarguzashtchi, u xavfga qarshi kurashish va o‘zining mardligini isbotlash imkoniyatlarini qidiradi. Professor Chellenjer ham, professor Summerli ham bir-birining noto‘g‘ri fikrda ekanligini isbotlash va o‘z egolarini qoniqtirish uchun hech narsadan qaytishmaydi. Roman sahifalarida g‘urur, jasorat va zo‘ravonlik hukmronlik qiladi. Bularning barchasi o‘sha davr jamiyatida erkaklarning ustunligiga urg‘u beradi. Konan Doyl asarlarining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri aynan shunda: erkaklar ayollarga nisbatan ko‘p ishga qodirroq, o‘z taqdirilarining boshqaruvchisi sifatida tasvirlanadi. Romanda, albatta, bir nechta ayol qahramonlar ham bor, lekin ularning rollari odatda periferik bo‘lib, ko‘pincha ular erkaklarni harakatga undash vositasi yoki Janubiy Amerikada oddiy tovar sifatida savdo qilinadigan matoh sifatida gavalantiriladi:

“Inson o‘z shuhratining ijodkoridir. Erkaklar jasorat ko‘rsatishlari kerak, ayollar esa ularni o‘z muhabbatlari bilan mukofotlashlari lozim. Sening ering qahramondeya menga ham havas qilishsin-da!” [1, 17]

Yuqoridagi nutqda asar qahramoni Gledis Melounni qahramonlikka undaydi, o‘zining qahramon tushunchasida anglaydigan barcha fazilatlarni unda ko‘rishni xohlaydi. Asar so‘ngida esa o‘z taqdirini o‘zi hal qila olmaydigan, shunchaki hayot sinoviga taslim bo‘lgan oddiy bir ayol sifatida kitobxon tasavvurida izsiz g‘oyib bo‘ladi.

Yevropacha ustunlik. Bugungi kun kitobxonlari uchun “Yo‘qolgan dunyo” dagi personajlarning ba’zilari qora tanli va maymunsimon odamlar ekanligi hamda ularning yevropaliklar bilan bir o‘rinda qo‘yilishi qiziq tuyulishi mumkin. Ammo shu uslub orqali yozuvchi ba’zi bir ma’nomlarni uqtirishga harakat qiladi. Misol uchun, Zambo - bu afrikalik xizmatkorning stereotipi, u oq tanli boshliqlariga xizmat qilishdan ko‘ra ko‘proq zavqlanmaydi va buni o‘z hayotining mazmuni deb biladi. “Yovvoyi hindular”, “yarim zotlar” va “vahshiylar” kabi nomlarning tez-tez tilga olinishi to‘rtta yevropalik sarguzashtchilarning Janubiy Amerikada duch kelgan qora tanli odamlarga bo‘lgan munosabatini yaqqol ochib beradi. Bundan tashqari, Doyl tadqiqotchilar o‘rtasidagi konferensiyalar va uchrashuv jarayonlarini tasvirlab, Yevropadagi ilmiy hayotning rasmini chizadi va bu orqali ziyoli qatlam o‘rtasidagi munosabatlarning asl qiyofasi-yu mohiyatini ko‘rsatib beradi:

“Agar bu zaldagi kimdir mening haqligimga shubha qilishga jur‘at etsa, ma’ruzadan so‘ng u bilan bir necha so‘z aytishdan xursand bo‘laman” (“Yolg‘onchi!”) Buni kim aytdi? Agar oralaringizga tushsam... (“Kel, azizim, kel! umumiy xori majlisni bir necha lahzaga to‘xtatdi, rais esa o‘rnidan turib, ikki qo‘lini silkitgandek tuyuldi. Professor, yuzi qizarib ketgan, burun teshigi kengaygan va soqoli jingalak bo‘lib, endi o‘ziga xos jirkanch kayfiyatda edi. ahmoqlar haqida.. Oldingizda buyuk faktlar qo‘yilganda, sizda ularni tushunishga yordam beradigan sezgi, tasavvuringiz yo‘q. Siz o‘z hayotini xavf ostiga qo‘yib, ilm-fanga yangi yo‘nalishlarni ochish uchun qilgan odamlarga faqat loy otishingiz mumkin. payg‘ambarlar! Galiley, Darvin va men...») (Uzoq davom etgan quvonish va to‘liq to‘xtash.) [2,78]

Xulosa qilib aytganda, “Yo‘qolgan dunyo” bosh qahramonlarning sarguzashtlari orqali bir nechta ijtimoiy mavzularni o‘z ichiga oladi. Buni roman kengroq ijtimoiy kontekstda o‘rganilsa, sotsiologik usul bilan tahlil qilinsa va sotsiologik yondashuv bilan tushuntirilsagina tushunish mumkin. Bir tomondan, yozuvchi sarguzashtchilarni og‘ir sharoitlarga solib qo‘yuvchi, ularni qo‘rquv va o‘limga duchor qilib, o‘z missiyasini ado etish uchun olg‘a intilishga undaydigan syujetning kutilmagan oqimlari bilan o‘z o‘quvchilarini xushnud qilgandek. Boshqa tomondan, diqqat bilan

o‘quvchilar yozuvchi nimani ko‘rsatmoqchi ekanligini tushunishi va o‘sha davr haqida aniq tasavvurga ega bo‘lishi mumkin. Romandagi ijtimoiy iboralarni o‘rganish o‘sha davr jamiyatini chuqur tadqiq etish va tarixda aniqroq xulosa chiqarish imkonini beradi. Yuqorida aytib o‘tganimizdek, sotsiologik metod matnni va jamiyatni bir vaqtda va bir xil darajada o‘rgangan holda kitobni yanada aniq va tushunarli tahlil qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Artur Konan Doyle. Xotiralar va sarguzashtlar. – London: Oxford University Press, 2012. – 222 p.
2. Baker, Robert. Hidden Memories: Voices and Visions from Within. –Bergen: Prometheus Books,1996. – 234 p.
3. Genette, Gordon. Narrative Discourse: An Essay in Method. – New York: Cornell University Press, 1980. – 108 p.
4. Janet, Pascal. Arthur Conan Doyle: Beyond Baker Street. – London: Oxford University Press, 2006. – 95 p.
5. Jones, Kelvin. Conan Doyle and the Spirits: The Spiritualist Career of Sir Arthur Conan Doyle. – Stockholm: Aquarian Press,1989. – 353p.
- 6.<https://www.enotes.com/homework-help/what-is-the-sociological-approach-to-literature-693886>. What is the sociological approach to literature?" *eNotes Editorial*, 10 May 2021.